

ÖTÖDIK KORSZAK.

A TATÁRDULÁSOK KEZDETE.

32. §.

Jellemzés.

A magyar nemzet s haza e csendes szép fejlődését egy világesemény szakasztja meg, mely mintegy járványos pestis, mindjárt fellépésénél, magát a nemzet lételét támadta meg, míg koronkénti megújulása a nemzetet folyvást pusztította. E rémes, s mind e napig kebellázító emlékü esemény, a tatárjárások kezdete.

Ázsia fennlapályain, honnan a húnok is jövének, új népzöön indul hullámsani, a mongol nép ¹⁾). Eddig a világtörténet még nevét sem ismerte e népnek. Dsingis khán († 1227) egyszerre csak fölemelkedik, a tatárokat fellépteti, s rablónépének millióival egész Ázsiát elborítja. Árviz volt, mely csak iszapolt, tüzvész mely csak romokot hagyott. Ő meghalt, helyébe fia, Oktaj jó, egy még nagyobb Dsingis khán, ki most már nem csak Ázsiát, hanem mondhatni az egész ismert világot elszándékozott borítani. Megindult, hat év alatt az egész föld egy negyedét elöntötte ²⁾).

Mint a vihar, mely előre küldi zugását, küldé kegyetlenségének rémhirét e nép. Európa készült, fegyverkezett, de ily villámgyorsaságra nem számított. A pápa prédikáltatott, a császár szövetkezett ellenök; de minden hibába. Félmillio ember ellenében, kik futosabb lovakkal, keményebb nyilakkal, vérszom-

¹⁾ Rottech, Allgemeine Geschichte. V. B. 215–220. I.

²⁾ E tatárjárást egyszerre két buvár vette tolla alá, 1856-ban, egyik Rosti Zsigmond, másik Szalai László. L. ily címü könyvet.

jas kebellet jöttek: az egyet nem értő, egymással barátság-
talanságban élő Európa, ellenek mit sem kezdhetett.

Oktaj Európára Bathu khánt küldé, mint a következők
mutatá, elég nagy hadvezért, ha egy kborvezért így lehetne
czimezni. Évek teltek, míg a roppant sereg Ázsiából, rombol-
va idáig érkezett. Jövetelőkre Európa, s főleg az utban álló
magyarhaza, roppant készüléket tett ¹⁾. Erdélyben városok,
kastélyok emelkednek... Mind késő, mind hasztalan, mert a
tatárság berontott, megalapítá rémes hírét.

Az első és utolsó erdélyi tatárjárás között (1241–1738)
öt száz év folyt le; egy hosszú félezreden át tartá e nép ré-
műletben Erdélyt; egy század tölt el, hogy tatárt nem látott e
nép: s emlékezetök még most is borhadalmas; az öregek még
most is oly eleven képekben regélnek róluk, mintha szemök-
kel látták volna. Nem győzik emlegetni a regéket, hogy ha jöt-
tek a tatárok, mint futott az erdőkre a nép, félig sült kenyé-
rével, melyet míg egyfelől vetettek, más felől már szedtek
hogy futhassanak; beszélnek mint bujtak a nádostavakba, hova li-
buczokat bocsátottak el, s ha ember felett repültek el, elsikolt-
ván magokat, a tatárokat nyomra vezették; maig is tudni akar-
ják, mint füzék őseinket szijra, s hajták ki mint barmokat, hol
a mai cigányaink szerepére lőnek kárhóztatva, ha drága pén-
zen, gyakran egész jószágok értékével meg nem váltatának.

Szomorú korszak. A besenyők, kúnok, kiket a görög kor-
mány oly hosszason ültetett hazánkra, végre meghajoltak, Ku-
mania a magyarkorona alá jött, egy sereg kún Magyarhonba köl-
tözött: s im új meg új irtó ellensége kél ez annyit üldözött,
de az üldözés vészében viharában – miként az órjas cser –
folyvást erősbuló s koronájában mind inkább szilárduló nem-
zetnek; új vihar kél, melyet csak a magyar nemzet volt elég
erős kiállani.

¹⁾ L. Szalay, Tatárjárás Magyarország. 1855. 52. sat. 1.

33. §.

IV. Béla király.

(1235–1270.)

II. András meghalt, s hercegünk IV. Béla lépett helyébe, 1235-ben: nagy kormányférfi, de szerencsétlen hadvezér. Pedig kevés ideje volt a magyarnak, hol a királyban több hadi lalentom kívántatott volna.

A mint fellépett, rögtön hozzá látott az apja által elsüllyesztett királyi méltóság helyreállításához.

Erdélyt, nem lévén követelő herceg, v a j d á k r a bizta ¹⁾.

A német császár, II. Frigyes, követét, kit mint hűbéresehez akart intézni: kereken vissza utasítá.

Egy ebédet adott az ország nagyainak, s ott azokat, kik apja életében ellene s a rend helyreállithatása ellen küzdtek, elfogatta, megbüntette, Dénes nádornak mint felségsértőnek szemét kitolatta.

Hogy az elhatalmasodni indult zászlós urakat visszalökje, azon székeket, melyekre azok a király előtt leszoktak vala ülni, elégettette.

Országgyűlést tartá, melyben Kumania vagy is Moldva királya czimét felvévé ¹⁾, s e mellett azon várjóságokat, melyeket atyja eladogatott, visszavétette.

Ily erélyes reformok közepette lepi meg a világesemény, az új népözön, melyet Európa a húnok beözönlése óta nem látott.

A mongoltatárság Ázsiából élynyomulván, Oroszországon át Magyarhon felé közelget. IV. Béla király hatalmas intézkedéseket tesz ellenek, apró várak kelnek mindenfelé a hazában, Erdélyben többek közt Enyed templom-kastélyán az 1239-ik év ma is látható ²⁾: de mind ez csekélység volt ily népözön ellenében. Mert bár néhány év alatt értek ide, még is menykövekkel terhes felleg, pusztító viharként lepték meg a készületlen hazát ³⁾.

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. I. 27. l.

²⁾ Leírását, Erdély régiségei 219. l.

³⁾ Kutfő e tárgyra, az egykoru Roger nagyváradi kánonok, kit ma-

Magyarhon és Erdély megrohanása 1241 évre tüzetett. A végzetteljes év martiusában, Erdélytől fel Slésiáig nyult a mongolok előnyomulni akaró tábor. A jobb szárny Slésiánál állt; a centrumon Máramarosnál Bathu fővezér lépett elő ¹⁾ a bal-szárny Erdély előtt táborozott.

A király nem akarván apró csatákban kimeríteni erejét, népét a szélekről visszavonta. Frigyes osztrák herczegre várt, ki csekély sereggel meg is jött. A nemzetet is várta volna, hogy felgyüljön; de azon áhírt terjede el, hogy a pár év előtt befogadott kúnok miatt jöttek a tatárok, mire a nép nem akart engedelmeskedni. A veszély és viszály egy aránt nőtt. Nem volt elég a külellenség, a belviszály lángját is önfejjökre gyújták. Követelék, hogy a pár éve letelepült kúnok vezérét, Kuthent a király fogassa be, s midőn a tatár már Pest előtt állt, reá rontottak, s Kuthent legyilkolák ²⁾. S következménye lőn, hogy a tatárok mellett a kúnok is fegyvert emeltek.

Igy állt Magyarhon ügye, mikor a tatárság mart. 31-én Erdély határát átlépte. Két úton rontottak Erdélybe. Egyik csapat a Székelyföldnek jött, a Seréthen át, s az Ojtózi szoroson tör be. Vezérét a régiek Bochetornak, az újabb nyomozók Szubutaj Boghadornak nevezik ³⁾.

A más serget Kádán, a Bathu testvére, mások szerint Oktaj fia hozta, s Radna vidékének tartott.

Erdély e Svájcját akkor már százszok lakák, s városát Radnát, negyvenezer polgárt számító gazdag bányavárosnak állítják. A mostani e táji útszoros, a borgói, akkor nem

gokkal akartak elhurcolni, s kitől ily czimű leirást birunk: M. Rogerii Variadensis Capituli canonici Miserabile Carmen super Destructione Regni Hungariae Temporibus regis B. per Tartaros facta. Schwandtner Tom. I. Másik majdnem egykoru kutfő: Thomae Archidiaconi spalatensis Hist. Salonitana, Schwandtner Tom. II. Rostit említettem. Az erdélyi eseményeket tárgyalta Schuller Károly az általa kiadott Archiv. f. d. Kenntnis v. Siebenbürgen I. 24–68 l.

¹⁾ Engel, Geschichte I. B. II. Abth. 83. l.

²⁾ Roger szerint saját lakában. Cap. XXIV.

³⁾ Rogerius és Bonfin Bochetornak nevezi. Bajdár e bejövetelét Schuller (Archivja I. 32. l.) kétség alá vonja; de Rogerius mellett oklevél szól. Okl. Fejér, Cod. dipl. IV. II. 221.

lévén járható: itt jöttek, mint jártabb úton. A sánczok, melyeket tán éppen ez időben ástak, a határszéli hegyeken, még ma is látszanak.

Radnáig be csak hegy és erdő lepi Erdély e táját, ütközetnek helye nem lévén, Radnán várta az erdélyi sereg be az ütközetet. A mint közeledni láták, Aristald, radnai bíró ¹⁾ a serget, mely többire szászokból állt, a tatárok elébe vezette. Kis előőrsi csata után a ravasz tatárság futást tett, s visszavonul.

Épen husvét volt, márt. 31-én. A nép megörvendve a könnyü győzelemnek, ünnepéhez lát; s miként Roger, csaknem szemtanu, írva hagyta, német szokás szerint borba temeték gondjokat.

Azonban a tatárság most hatalmasb számmal nyomult előre. Aristald bíró újra elejökbe megy, s véres harcz töre ki közöttök. A nagyobb erő, mely mint lavina omla a hegyekről, győzött. Aristaldot elfogják, Radnát lángbaborítják, az akkor tekintélyes városban oly konzolást visznek véghez, hogy most hat száz év után is, a nagy templom tornya körül az embercsontok ott fejezlenek. Aristaldot, meg 600 vállagatott lovas felvesznek, s Erdélyből a Meszesen át ²⁾, Magyarországba kíséretetik magokat ³⁾.

Öszpontosultak, s várták a feléjük nyomuló királyi tábort. IV. Béla Pestről ellenek indult, a Sajónál ápril elején megütközött, hol főhős az Erdélyen átvonult Szubatáj ⁴⁾. A diadal a tatároké lett. Sok magyar veszett oda: többek között püspökünk Rinnárd ⁵⁾, s a szebeni prepost, Miklós, a király alcancellára. Mint tartá fel magát benn IV. Béla 1242 februaráig, mint ha-

¹⁾ Rogerius Aristaldról azt mondja: Comes villae. Cap. XX. Bonfinius: illius regionis Comitemet ir. Decad. II. Libro VIII. Hogy azon időben a Comes nem grófot, nem csak főispánt jelentett, hogy egy Bolya, Buzdnak is voltak Comesei L. Szeredai, Series. episcop. 91. I. Judex ipsorum seu Comes terrestris, quem ipsi... eligerunt. Fejér, Cod. 122. 236. I.

²⁾ Feszler, Geschichte v. Ungarn n. 518. I.

³⁾ L. Erdély Régiségei 244. I.

⁴⁾ Bonfinius, Decad. II. Libro VIII. Roger. Cap. XXXIV.

⁵⁾ L. az ütközet leírását, Szalay 66–75. I.

⁶⁾ Rogerii Carmen Miserabile super Destructione R. Hungariae per Tartaros facta. Schwandtnernél. Cap. XXX.

láztak szomszédaink a zavarban, s mint fut el végre hazájából Béla Kádántól üzetve, mind azt a testvérhaza történetének hagyom.

Nem lehet a mostani hadjáratokról a mongol pusztításra fogalmat szerezni. E kor emberei képzelődése innen marad e vandalismuson. Rogeriust, nagyvárad kanonokot kell hallanunk, kit Bathu Erdélyen keresztül vonult táborá, haza vonultában, rabszija füzve Erdélyen át hurczola, s ki megszökvén, elevenen rajzolja hazánk szomorú helyzetét.

Szerinte az egész haza szét vala verve. Mindenfelé holttest, füst és tüzláng. Uratlan lovak száguldják a mezőket, A lég megbüszhült a holtaktól. A vadak leszálltak az erdőkről, emberi tetemeken élődének, s a kutyák velek farkasokká vadulának.

A lakosok, csak hogy életöket megmentésük, oda hagyák mindenöket. Erdőkre vevék magokat, hol rabszija jutának, vagy tavakba bujtak, hol étlen halának el ¹⁾). Roger a tatároktól megszökött, mint Moldvából Erdélyen át visszafelé jön, mondhatni egy lelket sem talált, utját csak egy egy fenmaradt csonka torony jelelé. Az országútakat fű nőtte vala be, a mezők csonttól fejeélének. Mikor Fejérvára, a hon fővárosába érkezett, ember csontok s rombadült épületeken jár. Utjában a kenyérnek híre sincs, magát növénynyel táplálta, Enyeden, Tordán, sehol se akad élőlényre. Kolozsvár közelében, Frátától négy mértföldre találta az első embert, s az első kenyeret lisztből s cserhajból sütvé. Itt egy hegytetőre vonák el többen magokat; ott maradtak, nem mertek elé bujni. Mert kiket le nem gyilkoltak s el nem hurczolának, azok sem mertek sokáig rejtekeikből elővánszorogni ²⁾).

Egy hosszú éven át nyögött édes hazánk a barbar foglaló rabigájában. Már kerületekre is felosztotta volt, s megakará magát fészkelni, midőn a végzet közbe szölt. Az otthon maradt Oktaj khan e közben meghal, a tatár vezérek vévén e hirt, tronkövetlési terveik kivitelére haza siettek, kivonták innen népöket, haza mentek Ázsiába.

¹⁾ Rogerii Carmen Miserabile. Cap. XXXII. III.

²⁾ Ugyanö Cap. XL.

Az örvendetes hirt IV. Béla király az Adriai tenger szigetein, 1243 elején vette. Lőrincz vajdánk adá tudtára ¹⁾, egyike legszebb emlékezetű vajdáinknak, kit majd alább Kemény név alatt látandunk. Béla hazajött. Hunnia nyög letiporva, sirnak a bús magyarok, hazájukban szélyelszörva sujtják az égi karok. Bélafutása e jellemző dalának minden igéje átreggő a hazatérők bánatos keblét. De a nemzet, melyet ezer csapások edzének meg, mely most oly közel állt felbomlásához, az egektől, mely nemzetünk felett oly atyailag örökdik, most is megtartott.

Bélának a hálaima után, első gondja volt a hon helyreállítása. Mintegy második honalkotó állt meg a zúr felett, s minden igyekezete a volt, hogy a dulások nyomait eltörölje. Így látjuk mindjárt, 1243-ban, hogy Lőrincz vajdát Erdélyben nem kevesebbel bizza meg, mint hogy a szétszórt népet összegyűjtse, s a rendet s igazgatást viszont szervezze ²⁾.

Míg IV. Béla király a hazában így intézkedik, a hon kültekinétye helyreállítását sem halogatja. Lőrincz vajdánkat már 1244-ben az orosz földön látjuk, elégtételt vesz az orosz hercegeken, miért vezették a tatárokat hazánkra. Frigyes, ausztriai herceg sem bánt vala több barátsággal; mert a mint IV. Béla a tatárok elől határaitra menekült, a herceg minden drágaságaitól megmenteté: reája is haddal megy; 1246 jun. 15-én csata dönti el az ügyet, a Frangepánok előde magát Frigyes herceget is elejté, el vele a Babenberg család utolsó ivadékát ³⁾, – a herceg Németújhelynél esett el ⁴⁾, hol négy század mulva (1671), az utolsó Frangepán feje elbukott – mi által

¹⁾ Pray, Annales I. 273. l.

²⁾ Ezt egy oklevél mutatja, melyben Lőrincz vajda 1243-ban Lentenk és Herman német testvéreknek a tatárjárás alatti érdemeikért Dobokamegyében három falut, az addig Dobokavárához tartozott Tatateleket, Bacsunateleket és Czegeteleket adományozza, s mit IV. Béla megerősít. Fejérvári káptalan, Husti, Vajvodae Ms. 1243 évhez. Pray, Annales I. 274. Fejér, Cod. dipl. IV. I. 275.

³⁾ Pray, Annales I. 281.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. I. 392, mely oklevélben Béla egy itteni hősnek Erdélyben több falut adományozott.

a magyar fegyver azon fordulatot idézé elő, hogy az Ausztriai trónon a Habsburg uralkodó ház jelenhetett meg.

A kültekintély helyreállítása után a hon szervezése lép előtérbe. Magyarhonban a király személyesen intézkedett: Erdélyben Lőrincz vajda folytatá elkezdett nagy feladatát. Folytatá mondom, mert a népetlen hazát megnépesíteni, a romokot felépíteni, a pusztaságot újra felvirágoztatni, nem egy perc mive volt. Nem kísérhetjük a közös hon történetét, de az erélyes közreműködés feltüntetésére Erdély évlapjai is elég adatot nyújtnak.

A pükpökség és káptalana oly szomorú helyzetbe sodortatott vala, hogy személyei alig élhettek ¹⁾. A nép sehogy sem szaporodott, a földek parlagon heverték: hogy a bajon segítsen, IV. Béla 1246-ban Gál püspök kérésére, a fejevári püspökség jószágait, mint Fejérvárt, a püspöki székhelyet, Harinát, Bilakot, Zilaht, Tasnádot a vajda s ispánok hatósága alól kiveszi ²⁾; vagyis más szavakkal, a fejevári püspökséget liberbáróságra, zászlós uraságra emeli, mit IV. László később (1282), tovább terjesztett ³⁾.

Ily intézkedések közepette IV. Béla királyra is bekövetkezett a szerencsétlenség, hogy fiát, István herceget (1246) megkoronáztatá; s e mellett, hogy a kunokat is jobban megnyerje, egy kún hölgygyel házasságra lépteti. Egyelőre ez intézkedését is csend követi; a hon nyugalmit semmi sem háborítja; csak a fegyveres erő aratja a babért, most Stíriában, majd Morvaországban, majd Ottokár cseh király ellen harczolván Austria érdekéért. A koronázott herceg előbb Slavonia, majd Stíría kormányát vezeti: Erdély felett pedig még mind Lőrinczet látjuk, ki által IV. Béla 1248-ban, az akkor még százszok által lakott Alvinczet és Borbereket azon jogokba helyezi, melyeket a szebenvidékiek élveztek ⁴⁾. De már ugyan-

¹⁾ Okl. Schuller, Archiv f. Siebenbürgen I. 68. l.

²⁾ Quod a tempore persecutionis nulli vel pauci in Alba, et in aliis curtibus pontificalibus habeantur coloni. Okl. Benkő, Milkovia II. 305. Fejér, Cod.dipl. IV. I. 414.

³⁾ Okl. Benkő, Milkovia, II. 211. l. Fejér, V. III. 118.

⁴⁾ Éder, Felmerhezi jegyzetei 85. l. Fejér, VII. I. 294.

ez évben a vajdai széken Geréb Orbán is megjelenik, ki után 1251-ben veje Széchenyi Frank következett ¹⁾.

Ugy látszik e vajdák csak a hadra járhatott Lőrinczet pótolák, mert 1251-ben Lőrincz vajda azon rendeletet kapja ²⁾, hogy Szentlélek várát, kézdi Vásárhely mellett, mely a mostan is látszó kastély felett, Háromszék gyönyörű ronájára letekintőleg feküdt, s mit a tatárok feldultak ³⁾, állítsa helyre, várnaggyal, s várőrséggel lássa el ⁴⁾.

Sokat kellett a tatároktól a székelyföldnek szenvedni, s nagyon jól kellett magokat a székelyeknek viselni. Egy példa reá maig is ismeretes. A Barcaság és a Székelyföld között Szék névvel nevezett kis terület állt, melyet eddig Falkun birt s mi most pusztává tétetett: ezt IV. Béla 1252-ben Akadás Vinczének adományozza, ki a hidvégi gr. Nemes családot alapítá; s az adományozott helyen létező öt helység: Hidvég, Erösd, Árapatak, Nyáráspatak, és Liget, nagyrészt maig is az adományt nyert Nemes Vincze utódainál van ⁵⁾. Családok feltűnése emlegetésénél lévén, eszünkbe jut, hogy a gr. Kemény család oklevelileg ismeretes őse, Mikola, Kalotaszegen 1260-ban mint némely falvak birtokossa, már említettik ⁶⁾.

A más felé szenvedett népességi pusztuláson segitendő, Béla új idegen telepeket hozott Magyarországra ⁷⁾, s ez intézkedése Erdélyre is kihatott ⁸⁾. Ekkor jelenhettek meg Dézs város új lakosai, kik 1261-ben István herczeg által azon szabadságukat, melyet az őket behívó IV. Bélától kaptak, megerősítették: erejénél fogva a vajdák és ispánok hatósága alól kivétetnek, megnyerik, hogy az említett tisztek ne a városba, hanem a város felett feküdt várba szálljanak, valamint a dézsai só Szamosoni szállithatására is engedélyt nyertek ⁹⁾.

¹⁾ Benkő, Transilvania I. 169. 75.

²⁾ L. Erdély Régiségei 182.

³⁾ Okl. Schuller, Archiv f. Siebenbürgen. I. 64. I. Fejér, VII. II. 33.

⁴⁾ Lőrincz ez évre I. Fejér, Cod. dipl. IV. II. 98. I.

⁵⁾ Okl. gr. Nemes család levéltárában. Közölte Benkő, Transilv. I. 446. 491. Fejér, Cod. dipl. IV. II. 147. Erd. Nevezetesebb családai 195. I.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 28.

⁷⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 439.

⁸⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. I. 447.

⁹⁾ Okl. Schuller, Archiv I. 65.

A kolozsmonostori apátság is intézkedésre várt: az épületek romba dültek, a szerzetesek egyrésze elvázott, a kiváltóság levelek elégték, s javaira idegenek tevék kezöket; helyreállítását IV. Béla 1263-ban parancsolá ¹⁾. A kerczi apátság szintén romba dült: helyrehozása felöl 1264-ben rendelkeztek ²⁾. Hogy a fejevári püspökség javai egy más beütésnél ismét zsákmányra ne jussanak, 1268-ban a káptalan Tótfalud felett a Sztmihály-kövét átengedi, hogy reá a püspök saját költségén várat építhessen; hova ez időben vár keletkezett ³⁾.

A helyreállítás ez erélyes menetét azonban egy, a királyfiak megkoronáztatásából eredt viszály nem kissé zavarta meg. A király s királyné szülői részrehajlása azon gondolatra jött, hogy Slavoniát az előttük kedvesebb második fióknak, Bélának adják: s Istvánt csupán Erdélyre szorítsák. István herceg tehát Erdélybe jött, úgy látszik, 1260-ban jelent meg ⁴⁾; de nem pihenni, nem kormányozni, hanem hogy ő is felvegye a több herceg szerepét, apja ellen serget gyűjtsön, s elsőszülöttségi jogát érvényesítse ⁵⁾.

A mint bejött, magát önfejtöl királynak nevezé, s apját trónvesztettnek, királyi udvart nyita meg, mire közte s apja között Magyarország megoszlott. A kalocsai ersek, Smaragd és a kúnok, mint neje rokoni, István herceg mellé nyilatkoztak, s mikor 1262-ben IV. Béla király nádorát ellene küldte: István elébe ment Szathmár megyébe, s ott Ilosvánál a nádort megveré.

Igy folyt le az év, mignem az év végén a két párt Posonban békét kötött, olly békét, mely szinte a hon feldaraboltatását vonta maga után.

E békekötés szerint István herceg, Erdély s a kúnok földén önálló király maradt. Királyi udvara azon tekintélyt nyerte,

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 106. l.

²⁾ István herceg rendelkezik. Fejér, Cod. dipl. V.1. 206.

³⁾ Okl. Szeredai, Ser. Episc. 20.l. Schuller, Archiv I. 59. Leirását, Erd. Régiségei 195.

⁴⁾ Miben álltak az első szülött jogai, még kérdés alatt van, de hogy voltak, l. okl. Tudom. Gyüjt. 1828. II. 90. l.

⁵⁾ Benkő, Gen. Transilvania I. köt. 169. 15. l.

mit a Bélái birt, a kalocsai ersekben cancellárt kap, a zászlós uraknak megengedettett azon udvarral tartani, melyikkel tetszik, a sóaknak jövedelmét két egyenlő részre osztották; s mi legveszélyesebb, a két király az ersek itélőszéke elébe adá magát, ha tovább is versengének ¹⁾.

Három részre vala szakadva tehát a szegény haza: IV. Béla király tartá Magyarhont, István herczeg Erdélyt, Béla herczeg Slavoniát, mindenik mondhatni önálló hatalommal. István 1263-ban, – mely évben a Pál-szerzet, ezen egyetlen magyar szerzet szervezése el lön ismerve – ²⁾, elkezdé Erdélyben királyságát: okleveleket adott ki, melyben magát Magyarország ifjabb királya s Erdély herczegé czimmel illeté ³⁾. Bolgárhonba mint király vezérlé segéd sergeit, csak annyit kívánhattott tőle IV. Béla, hogy Magyarhont serge ne érintse. Erdélybe magának, királyok módjára, 1263-ban vajdát nevezé, László vajdát ⁴⁾, ki egyszersmind a zonuki vagy szolnoki ispánságot a vajda hivatallal egyesíteni elkezdette.

Ez anomal intézkedés rögtön megtermé keserü gyümölcsseit. A felosztás egyszerre minden alapot megrendite. Az esztergomi ersek (1263) a királyi jövedelmek tizedéhez jogot formált; azt az oláhoktól bejövő barmokhoz, azt még a székelyek ökoradója tizedéhez is ⁵⁾. A kisebb nemeseket, mint predialistákat magához kezdé huzni, s a nádor alól kivenni; a várakhoz szolgált népet maga helyeire kezdé telepíteni. Az erseket a több főpapok, főurak is követék, nyomni kezdék a középnemességet; szóval végcsapást intéztek a megyei várrendszerre alapult védelmi erőnek. S mégis a két király, mind a mellett, hogy belátta: elnézte, megerősítette, mert a kifejlett anarchia közepette sokat elkelle elnézniök, hogy magokat fentarthassák.

Illy körülmények közt nem sokáig tarthatott a béke. István 1264-ben ismét fegyvert fogott, mert úgy vette észre, hogy anyja a trónra Bélát akarja helyette előmozdítani. Erre

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 28. 67.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 69.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 161.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 152 sat. 1.

⁵⁾ Szegedi, Synopsis vitae Reg. 336. 1.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 133. 1.

a királyné azon javait, melyek birodalmába estek, mint Beszterczét, Radnát, Szőlöst, Királyt, melyek régi időktől a királynék jövedelméhez tartoztak, elkoboztatta ¹⁾; s ha a pápa, IV. Orbán fenyegetésével őket le nem csillapítja, egy új polgár-háboru lángjai borították volna el a szegény hazát.

Azonban a háboru tüze mit oly soká fojtogattak, végtére is kitört. Alkalmat erre leginkább az adott, hogy István herczeg, saját udvara főnökei közt összeesküvést fedezett fel, melynek élén saját korlátnok, Miklós, szebeni prépost állott, ki ugy látszik, prépostságának szélesebb jogkört kívánt adni. ²⁾ Az ármány fel lön fedezve, a prepost s vele szövetségzők, IV. Béla király udvarába menekültek ³⁾, kiket azonban az atyakisálynak, a szerződések értelmében tilos lett volna befogadni.

A viszály tehát kitört. Mindkét király fegyvert ragadott. István Erdélyből 1265-ben Magyarországra rontott; csaták merültek fel; de István részére oly szerencsétlenül ütnek ki, hogy nejét Erzsébetet, fiát Lászlót elfogák, őt pedig visszaszoríták Erdélybe. A csatavesztés herczegünk pártját annyira meggyérité, s Béla tekintélyét annyira nevelte, hogy a herczeg Erdély délkeleti szegletéig vonult, s ott magát Fekete-halom várába huzta be. Kemény Lőrincz ⁴⁾, a Béla hatalmas vajdája a királyi sergeket a vár alá hozta, tüzes ostrom alá vette; de a vár, melynek ott a hegytetőn ma romja sincs meg ⁵⁾, s az Istvánnal bevonult őrség vitézsége, az ostromot visszaverte ⁶⁾; s mint István is azon adomány levele mutatja, mit véle benn volt négy Bethlen részére adott ki, a várt a király serge be nem vehette ⁷⁾.

Hol végződött volna e viszály, alig mondhatnók meg. Azonban a papság közbe lépett, a két király közt békét esz-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 216.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 248.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 415. 1.

⁴⁾ Laurentium, filium Kemény, Laurentius filius Kimini-nek írják az oklevelek. Fejér, Cod. dipl. IV. III. 408. 10. V. I. 148. V. III. 49.448. VI. I.135.

⁵⁾ Leirva, Erdély Régiségei 153. 1.

⁶⁾ Ez ostrom fenntartók részére kiadott adományokat, I. Fejér, Cod. dipl. IV. III. 407. 410. 463. 1. V. I. 136. 239. 164. 169.

⁷⁾ Okl. Geschichtl. Darstellung d. D. Orden v. gr. Al. Bethlen 109. 1. Fejér, Cod. dipl. VII. III. 55.

közölt. Az apa és királyfiu jogai maradnak mint voltak, sőt annival rosszabbá lettek az ügyek, hogy a hon e szerinti megtartását a nemzet gyűlésileg is elismeré.

Igy oszla meg a királyi család közt a nemzet szive. E két fejü kormányzatból igen természetesen olyan fejlettség fejlett ki, melyet alig láttunk, melynek mozgalmi közt királyi hatalom, nemzeti szabadság a nagyok és papság zsákmányává lett.

De nevezetes a vivmány, mit a nemesség IV. Bélával 1267-ben papirra tétetett. Kimondatott a többek közt, hogy nemes ember törvény útján kívül el ne fogattathassék; hogy az országon kívüli háborukba a királyt követni nem tartoznak; hogy pereik iráson kívül láttassanak el; végre, mi legnevezetesebb, kivívták, hogy halál esetén a nemesi birtok a család mellék-ágaira is elszálljon ¹⁾, mi által a hitelünket korunkig nyugozott ősiségnek veték meg alapját. A papság megkapá, hogy főpap csak a lehessen, ki alól kezdé papságát; s így magokat külön állammá alakíták. Oda vitte a fejlettség a dolgot, hogy a törvényt mindenfelé tapadák, a papság ismét elkezdet hászosodni ²⁾; alig volt féktelenebb az egyes, alig hatalmasabb a papság mint e három uralkodó idejében.

Ide hozta a két hazát a hercegekkeli megosztozás. Igy engedé sujtoltatni Magyarhon Erdélyt az által, hogy hazánkat szivétől elszakasztva, könnyeden odaveté mint appanaget.

De hol a veszély legközelebb, ott van legközelebb a segély. Mikor hazánk az eldaraboltatás örvénye felett kerengett: eljött a balsors keze, az Árpádház fiága ugy leolvadt, hogy nem vala több herceg, kivel a hazát a király megossza.

IV. Béla, ki a hon ezüst korát rézre vátoztatá, ki az addig divatozott ezüst pénz mellé a rezet is behozá, a vizsályok után pár évvel, 1270-ben meghalt. Sirjába vitte az utolsó királyt, ki herceget küldé hazánkra.

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 391. 1.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. III. 426.